

ऋषभो वैश्वामित्रः। अग्निः। त्रिष्टुप्

आ होता मन्द्रो विदथान्यस्थात्सत्यो यज्वा कवितमः स वेधाः।

विद्युद्रथः सहसस्पुत्रो अग्निः शोचिष्केशः पृथिव्यां पाजो अश्रेत्॥ ३.०१४.०१

होता- देवाहाता । मन्द्रः- आनन्दकरः । विदथानि- उपासनानि । अस्थात्- अधितिष्ठति । सत्यः- नित्यः । यज्वा- यजनशीलः । कवितमः- अतिशयेन क्रान्तदर्शी । सः- असौ । वेधाः- विधायकः । विद्युद्रथः- वैद्युतवाहनः । सहसस्पुत्रः- शाक्तः । अग्निः । शोचिष्केशः- दीप्तज्वालः । पृथिव्याम्- भूम्याम् । पाजः- बलभूतः । आश्रेत्- आश्रयति ॥१॥

अयामि ते नमउक्तिं जुषस्व ऋतावस्तुभ्यं चेतते सहस्वः।

विद्वाँ आ वक्षि विदुषो नि षत्सि मध्य आ बर्हिरूतये यजत्र॥ ३.०१४.०२

तुभ्यम्- त्वदर्थम् । चेतते- चेतयित्रे । ते- तव । नमउक्तिम्- नमस्कारपूर्वस्तुतिम् । अयामि- प्रेरयामि । जुषस्व- मां सेवस्व । ऋतावः- प्रकृतिनियतिभूतसत्ययुक्त । सहस्वः- सहनशक्तिसम्पन्न । यजत्र- यज्ञरक्षक । ऊतये- रक्षायै । विद्वान्- ज्ञानी सन् । विदुषः- ज्ञानिनः । आ वक्षि- आवह । आ- आभिमुख्येन । बर्हिः मध्ये- दर्भासनमध्ये चित्तासनमध्ये वा । नि- नितराम् । षत्सि- उपविश ॥२॥

द्रवतां त उषसा वाजयन्ती अग्ने वातस्य पथ्याभिरच्छ।

यत्सीमञ्जन्ति पूर्य हविर्भिरा वन्धुरेव तस्थतुर्दुरोणे॥ ३.०१४.०३

वाजयन्ती- बलं कुर्वत्यौ । उषसा- उषसानक्ते । यत्- यदा । अग्ने । ते- त्वाम् । अच्छ- अभिलक्ष्य । वातस्य- प्राणस्य । पथ्याभिः- मार्गैः । द्रवताम्- सरताम् । पूर्य- पुरातनमग्निम् । सीम्- सर्वतः । हविर्भिः- चरुपुरोडाशध्यानभावनादिहव्यैः । अञ्जन्ति- मण्डयन्ति । तदा । दुरोणे- अस्मद्गृहे । वन्धुरेव-बन्धकारिण्याविव । आ तस्थतुः- अहोरात्रे अधितिष्ठतः ॥३॥

मित्रश्च तुभ्यं वरुणः सहस्वोऽग्ने विश्वे मरुतः सुम्रमर्चन्।

यच्छोचिषा सहसस्पुत्र तिष्ठा अभि क्षितीः प्रथयन्सूर्यो नृन् ॥ ३.०१४.०४

मित्रः- स्नेहाधिदेवता । च । वरुणः- ऋताधिदेवता । तुभ्यम्- त्वदर्थम् । अग्ने । सहस्वः- सहनशील । विश्वे- सर्वे । मरुतः- प्राणविशेषाः । सुम्रम्- सुखकरं त्वाम् । अर्चन्- अपूजयन् । क्षितीः-अध्यात्मसाधनभूमिकाः । अभि प्रथयन्- अभिरुत्थापयन् । नृन्- मनुष्यान् प्रति । सूर्यः- सूर्यभूतः । शोचिषा- तेजसा । अभि- अभितः । तिष्ठ ॥४॥

वयं ते अद्य ररिमा हि काममुत्तानहस्ता नमसोपसद्य।

यजिष्ठेन मनसा यक्षि देवानस्त्रेधता मन्मना विप्रो अग्ने ॥ ३.०१४.०५

अग्ने- क्रतो । उत्तानहस्ताः- ऊर्ध्वहस्ताः । नमसा- नमस्कारपूर्वम् । उपसद्य- प्रपद्य । अद्य- इदानीम् । वयम् । ते- तुभ्यम् । ररिम- समर्पयामः । विप्रः- मेधावी सन् । अस्त्रेधता- अक्षीणेन । यजिष्ठेन- अतिशययज्ञमयेन । मनसा । देवान् । यक्षि- यज ॥५॥

त्वद्धि पुत्र सहसो वि पूर्वीर्देवस्य यन्त्यूतयो वि वाजाः।

त्वं देहि सहस्त्रिणं रयिं नोऽद्रोघेण वचसा सत्यमग्ने ॥ ३.०१४.०६

सहसः पुत्र- सहनशक्तिज । अग्ने- सत्क्रतो । त्वत्- त्वत्तः । हि- खलु । पूर्वीः- पुराण्यः । देवस्य- दिव्याः । ऊतयः- रक्षाः । वाजाः- सद्गतयः । यन्ति- सरन्ति । त्वम् । नः- अस्मभ्यम् । अद्रोघेण- अद्रोहेण । वचसा । सत्यम्- अवितथाम् । सहस्त्रिणम्- प्रभूताम् । रयिम्- सम्पदम् । देहि- यच्छ ॥६॥

तुभ्यं दक्ष कविक्रतो यानीमा देव मर्तासो अध्वरे अकर्म।

त्वं विश्वस्य सुरथस्य बोधि सर्वं तदग्ने अमृत स्वदेह ॥ ३.०१४.०७

दक्ष- समर्थ । कविकृतो- सूक्ष्मदर्शिनां लोकहितसङ्कल्पभूत । देव- द्योतनशील । अध्वरे-
सर्वभूतहितकर्मणि । मर्तासः- मर्त्या वयम् । तुभ्यम्- त्वदर्थम् । अकर्म- कर्म कृतवन्तः । त्वम् ।
विश्वस्य- सर्वस्य । सुरथस्य- शोभनरंहणस्य रहस्यम् । बोधि- बुद्ध्यस्व । अग्ने- सत्कृतो । अमृत-
अमृतस्वरूप । इह- अत्र । सर्वम् । तत् । स्वद- आस्वादय ॥७॥

Dr. Rangraji